

SINIR ANLAŞMAZLIĞINDAN SU SORUNUNA: HİLMEND NEHRİ SUYU PAYLAŞIMI SORUNU (1872-1905)

FROM BORDER DISPUTE TO WATER ISSUES: HELMAND RIVER WATER SHARING CRISIS (1872-1905)

Mohammad Jawad Niki

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Hayri ÇAPRAZ

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi
İTBF Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Öz: Bu çalışma 1872-1905 tarihleri arasında Afganistan ve İran'ın Sistan bölgesinde Hilمند Nehri suyunun kullanımı ile ilgili sorunu incelemektedir. Hilمند Nehri, Afganistan içlerinden doğarak, ülkenin güneybatısında İran ile sınır yaptığı Sistan bölgesine dökülmektedir. XIX. yüzyılın sonlarında her iki devlet Hilمند Nehri'nin deltasındaki suyunun kullanımı konusunda birbirlerini suçladılar. Bu makalenin amacı, iki devlet arasında bu sorunun ilk ortaya çıkışının sebeplerini, tarafların tavırlarını, İngiltere'nin aracı rolünü ve İngiltere'nin bölge politikaları çerçevesinde tepkilerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, Rusya'nın Sistan krizine müdahalesini engellemek için İngiltere'nin inisiyatif üstlendiğine değinilmektedir. İngiltere'nin, 1872 yılında F. Goldsmid başkanlığında bir heyetle Sistan sınır sorununun Hilمند Nehri üzerinden çizilerek çözüldüğüne yer verilmektedir. Goldsmid'in çözüm önerisine göre Sistan ikiye ayrıldı. Hilمند Nehri'nin Aşağı Kohak deltasının en doğusundaki ana kolunu iki ülkenin sınırı olarak belirlendi. 1872 yılında sağlanan bu antlaşma Afganistan ve İran arasında geçici çözüm oldu. 1896 yılında Hilمند Nehrinin aşağı kısımlarında ana akış kolunun yatak değiştirmesiyle, sınır sorunu, su paylaşımı krizine dönüştü. 24 yıl sonra iki devlet arasında sınır sorunu, bu kez su sorunu olarak tekrar keskin bir şekilde canlandı. 1905 yılında İngiltere'nin aracılığında ikinci kez soruna çözüm arayışları oldu. Makede, Hilمند Nehri'nin Sistan bölgesi deltasındaki kanallarından biri üzerinden sınır çizilmesi ve bölge halkının suya ihtiyacı bu krizin sebebi olarak tespit edildi. İngiltere'nin ikinci kez 1905 yılında McMahon başkanlığında oluşturduğu heyetin çözüm önerisi ise, tarafların zorunlu olarak kabul ettikleri bir durum olarak çalışmada vurgulandı.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, İran, Hilمند Nehri, Sistan, Goldsmid.

Abstract: This study examines the issue of water usage in the Hilمند River between 1872 and 1905 in the Sistan region of Afghanistan and Iran. The Hilمند River originates in Afghanistan and flows into the Sistan region, where it forms the border with Iran in the southwest of the country. In the late 19th century, both states accused each other of using water in the Hilمند River delta. This article aims to reveal the reasons for the initial emergence of this dispute between the two states, the stances of the parties, the mediating role of Britain, and its responses within the framework of British policies in the region. In this context, it is noted that Britain took the initiative to prevent Russia from intervening in the Sistan crisis. It is also noted that in 1872, a delegation led by F. Goldsmid resolved the Sistan border issue by drawing a line along the Hilمند River. According to Goldsmid's proposed solution, Sistan was divided into two. The main branch of the Hilمند River, located at the easternmost point of the Lower Kohak Delta, was designated as the border between the two countries. This agreement, signed in 1872, served as a temporary solution between Afghanistan and Iran. In 1896, with the main branch of the Hilمند River changing course in the lower reaches, the border issue escalated into a water-sharing crisis. Twenty-four years later, the border issue between the two states resurfaced sharply, this time as a water issue. In 1905, a second attempt was made to resolve the issue through British mediation. The article identified the demarcation of the border along one of the channels of the Hilمند River in the Sistan delta and the local people's need for water as the root cause of this crisis. The study emphasized the solution proposed by the delegation, formed by Britain in 1905 under the chairmanship of McMahon, as a situation the parties accepted as a necessity.

Keywords: Afghanistan, Iran, The Helmand River, Sistan, Goldsmid.

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi/Received: 20 Kasım 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 20 Aralık 2025

Yayın Tarihi/Publication: Aralık 2025

Künye:Niki, M. J. ve Çapraz, H. (2025). "Sınır Anlaşmazlığından Su Sorununa: Hilمند Nehri Suyu Paylaşımı Sorunu (1872-1905)". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), s. 11-33.

DOI: <https://doi.org/10.58640/asyar.1827243>

***Sorumlu Yazar/Corresponding Author**

E-Mail: hayricapraz@gmail.com

Jawad.niki@gmail.com

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Bu makale XIX. yüzyılın ikinci yarısında diplomatik zeminde çözüm bulunmaya çalışılan İran ve Afganistan arasında Sistan bölgesine dökülen Hilmend Nehri suyunun paylaşımı sorununu incelemektedir. Bu sorun günümüzde dahi iki devletin diplomatik ilişkilerinde, yeni bir krize yol açmamak için temkinli davrandıkları tarihi bir konudur.

Hilmend Nehri Afganistan'ın iç bölgesindeki dağlardan doğarak, İran ve Afganistan'ın arasında bulunan Sistan bölgesine ulaşmaktadır. Nehir bu bölgeyi verimli bir alana dönüştüren başlıca su kaynağıdır. Bu verimli bölge tarihin çeşitli dönemlerinde farklı toplumların veya devletlerin ilgi alanına girmiştir. 1802 yılında İran, Sistan'ı ele geçirdiğinde, Hilmend Nehri'nin deltasında ve nehrin döküldüğü göl üzerinde hakimiyet kurmuştur. Ancak bu teşebbüs Afganistan ile ilişkileri gerginleştirmiştir. İki tarafın da Sistan üzerinde hakimiyet kurma mücadelesi XIX. yüzyıl boyunca devam etmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise Sistan bölgesinde hakimiyet kurma mücadelesine bir de Hilmend Nehri suyunun paylaşımı sorunu eklenmiştir. Bu çalışma, sınır ve su sorununun iç içe nasıl girdiğini Afganistan - İran ilişkileri örneğinde, tarihi bir konu olarak incelemiştir.

Harita 1: Hilmend Nehri (Kaynak: Faghihi ve Kianifar, 2022, s.3)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İran ve Afganistan arasındaki Sistan krizi ve bu bölgedeki suyun paylaşımı sorunu bu iki devlet ile sınırlı kalmamıştır. Hindistan ve İran'ın güney bölgelerinde güçlü nüfuzu bulunan İngiltere, sorunun çözümü için 1872 ve 1905 yıllarında

arabulucu olarak yer almıştır. Daha sonraki yıllarda ise, yani 1939'da Türkiye ve 1947 Uluslararası Tarafsız Komisyon sınır sorununu çözme için aracı olmuştur. 1973'te nihai çözüm olmasa da taraflar arasında uluslararası bir antlaşma imzalanmıştır. Ancak, Sistan bölgesi paylaşımı ve beraberinde Hilmend Nehri deltası konusu halen daha taraflar arasındaki ilişkileri her an etkileyecek şekilde hassaslığını korumaktadır.

Bu makalede sorunun ortaya çıkışı, uluslararası alanda sorunu çözmeye yönelik İngiltere'nin 1872 ve 1905 yıllarında yaptığı arabuluculuk sürecinde yaşanan gelişmeler ve sonuçları ele alınmaktadır. Böylece İran ve Afganistan'ın Sistan'a dökülen Hilmend Nehri suyu üzerindeki hak iddiaları, tarafların neden uzlaşma sağlayamadıkları ve su sorunun ilk çıktığı dönemde İngiltere'nin sürece etkisi dönemin özgün kaynaklarıyla, Afgan ve İran tarihçilerinin telif eserleriyle ortaya konulmaktadır.

1. Hilmend Nehri'nin ve Sistan'ın Önemi

XIX. yüzyılda Sistan bölgesi, İran'ın doğusu ile Afganistan'ın güneybatı kısmında bulunan bir dizi nehrin sularının toplandığı bataklık bir alandır. Burada bulunan Hamun-e Hilmend gölünün başlıca su kaynağını Hilmend Nehri oluşturur. Hilmend Nehri'nin yanı sıra Afganistan'ın merkezi dağlarından kaynaklanan Haşrud, Farah ve Harut Nehri de bu bölgeye akar (Farhang, 1988, s. 224). İran tarafından gelen akarsuların çok bir önemi yoktur (Strelbitskiy, 1895, s. 158). Dolayısıyla, Sistan havzasının ekonomik değer kazanmasında ve bölgenin insanları için verimli bir alana dönüşmesinde Afganistan tarafından akan nehirler oldukça önemlidir. Bunlar arasında Hilmend, bölgenin su havzasına dönüşmesini ve kurak bir alan görüntüsünden kurtulmasını sağlayan başlıca kaynaktır.

Nehrin deltası Sistan'ın ekonomik olarak en verimli yeri olup, tahıl ürünlerinin (buğday ve arpanın) alındığı başlıca yerdir. Bunun yanında sınırlı da olsa pamuk, kavun, karpuz, pirinç gibi ürünlerinde yetiştiriciliği vardır. Halkın tamamı tarım alanında çalışmaktadır. Endüstriyel bir üretim yoktur. Sistan, suyu bol bir bölge olduğundan, askeri seferlerde uğrak yeri olma özelliğine de sahiptir (Miller, 1903, s. 341; Strelbitskiy, 1895, s. 160, 166, 168, 171). Bilindiği üzere XVIII. yüzyıldan itibaren Asya'nın kuzeyinden Rusya, güneyinden İngiltere hakimiyet ve nüfuz alanlarını genişleterek birbirine yaklaşmaktadırlar. Böyle bir askeri ve politik ortamda taraflar birbirleri aleyhine etki alanlarını genişletmek için mücadele etmektedirler. Nitekim, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İran ve Afganistan bölgesi bu iki yayılmacı devletin başlıca rekabet alanlarından biri olmuştur. Bu bağlamda Horasan bölgesi Rusya'nın, Sistan bölgesi İngiltere'nin odaklandığı yerler arasına girmiştir (Hanikov, 1973, s. 143). Dolayısıyla Sistan, verimlilik ve askeri seferler açısından stratejik öneme sahip bir yer olarak öne çıkmaktadır.

XIX. yüzyılda Sistan'da farklı etnik kökenlere sahip topluluklar bulunmaktaydı. Sistan bölgesi halkının yoğun olduğu bölge, Hilmend Nehri'nin döküldüğü deltadadır. Delta kısmında halk Farsça konuşmaktaydı (Rawlinson, 1872-1873, s. 92-95). XIX. yüzyılın ortalarında Sistan'da 10-15 bin arasında ailenin yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunların yarısına yakını göçebe gruplar oluşturmaktadır (Hanikov 1973, s. 143). Hindistan'da görev yapan İngiliz subaylarından L.R. Leech 1844 yılında Sistan bölgesinde üç kabilenin ismini vermektedir: Kayaniler, Serbendiler ve Sarkiler (Leech, 1844, s. 115-120). Pers kökenli olduğu düşünülen Kayaniler ve Serbendiler boyu bölgenin başlıca iki grubunu oluştururlar. Rus ordusunda görevli subaylardan olup bölge inceleme heyetlerinde görev alan İvan İvanoviç Strelbitskiy 1895 yılındaki yazısında Sistan'ın güney ve güneydoğu kısımlarında Kayanilerin, Serbendilerin ve Beluclardan Nurilerin bulunduğunu yazmaktadır. Bunun yanında Afgan emirinin bir dönem Sistan'a Behlurileri ve Arap kabilelerini yerleştirdiğini belirtmektedir (Strelbitskiy, 1895, s. 163, 164). Gerek Afganistan ve gerekse İran, ekonomik değeri yanında tarihi ve kültürel olarak bölgeyi ilgi alanında tuttular. İran'ın Sistan'a yönelmesinin bir nedeni de, Herat'ı almamasıdır. Herat başarısızlığını Sistan ile kapatmak istemiştir (Temiz, 2025, s. 102).

1872 yılında, yani Leech'den 28 yıl sonra, İran ve Afganistan arasında sınır sorununu çözmeye çalışan Frederick Goldsmid, İç Sistan olarak belirlediği bölgenin nüfusunun, dış Sistan olarak çizdiği bölgeden daha kalabalık olduğunu belirtiyor (İç ve Dış Sistan için bakınız ekler: Harita 2). İç Sistan'da yaşayan halkın İran egemenliğine yatkın olduklarına, Dış Sistan'da yaşayanların çoğunluğunun Beluclardan olduğuna ve bunların şeflerinin de bir kısmının Afganistan'a ve diğer kısmının da İran egemenliğine eğilimliliklerine dikkat çekiyor. (Seistan Arbitration Case (9/12) 1872) Goldsmid'in İç Sistan olarak belirlediği bölgede Sarbandi ve Kayani grubu çoğunluktadır. Nitekim bu konuda görüş bildirenlerden biri de daha önce İran'da İngiltere adına elçilik yapmış, İran'dan Hindistan'a uzanan coğrafyada uzun yıllar incelemeler yapmış ve Afganistan-İran arasında Sistan sorununun ortaya çıktığı dönemde İngiltere'nin Hindistan Konseyi¹ üyesi olan H. C. Rawlinson'da (1810-1895) Hilmend Nehri deltasındaki halkın Farsça konuştuğunu ve İran yönetimine daha yakın durduklarını belirtmektedir. Ancak nehrin yukarı kısımlarındaki halkın ise Afganistan tarafını tercih ettiğini yazmaktadır. Bu temelde Rawlinson, Goldsmid'in 1872 yılında Hilmend Nehri deltasında tartışmalı olan araziye (Mian Kangi bölgesi - yazar) İran tarafında bırakarak, bölge halkının duygularına da uygun davrandığına vurgu yapmaktadır (Rawlinson, 1872-1873, s. 92-95). Bu yaklaşım oldukça ilginçtir ve araştırma konusunu toprak aidiyeti ve üzerinde yaşayanların politik tercihlerinin meşruluğu tartışmasına götürmektedir. Ancak toprak aidiyetinin kime ait olduğu ilk zamandan

¹ Merkezi Londra'da bulunan Hindistan valisine danışmanlık yapan kurum.

itibaren incelendiğinde, geçmişin neresinde başladığınıza göre göreceli bir aidiyet meşruiyeti çıkacağından, bu tartışmaya burada girilmeyecektir. Bu çalışma, sorunun XIX. yüzyılda ortaya çıkışı ve çözüm önerilerine odaklanmaktadır.

2. Hilmend Nehri Suyu Paylaşımı ve Sorunun Ortaya Çıkışı

Hilmend Nehri'nin aktığı ve delta yaptığı Sistan bölgesi tarihte Asyalı çeşitli hükümdarların, devletlerin hakimiyet alanında oldu. Dolayısıyla, Sistan bölgesi veya nehrin deltası şu devlete aittir anlamında bir yaklaşımla sorunu tespit etmek zordur. Ancak makalenin ele aldığı dönemin anlaşılması açısından XVIII. yüzyıldan itibaren bölgedeki politik durumu ortaya koymak yeterli olacaktır.

Hilmend Nehri'nin suladığı Sistan, Safeviler döneminde İran'ın bir parçasıydı. 1747 yılında İran coğrafyasının hakimi Nadir Şah'ın ölümünden sonra, Afgan bölgesindeki Peştunların lideri Ahmed Şah Durrani (1747-1773) Sistan bölgesine hakim oldu. XIX. yüzyılda bölgenin başlıca iki devleti İran (Kaçarlar) ve Afganistan (Durraniiler) öne çıktı. Sistan'ın paylaşımı ve dolayısıyla Hilmend Nehri suyunun kullanımının nasıl olacağı bu iki devletin (hanedanlığın) sorunu olarak bölge ilişkilerini etkiledi. Bölgede tam bir politik istikrar sağlanamadı (Strelbitskiy, 1895, s. 146). Durraniiler'den sonra Afganistan hakimi olan Barakzai kardeşler arasında iç karışıklar başladığında, Sistan'ın yerel beylerinden Serdar Ali Han Sarbandi 1853'te resmen İran'a bağlılığını bildirdi. Sarbandi, İran (Kaçarlar) tarafından Sistan'a "eyalet valisi" atandı. Kaçar hükümdarı Nasireddin Şah'ın bir kuzeniyle evlenerek, yakınlığını pekiştirdi. Sistan'da dengeler İran lehine değişti (Mojtahed-Zadeh, 1993, 448). Sistan'da İran nüfuzunun artması, Afganistan ile olan sorunu şiddetlendirdi.

İngiltere, İran'ın Sistan'ı işgal edeceği endişesine kapıldı. Tahran'daki elçileri Charles Murray aracılığıyla 5 Mayıs 1858'de, İran Kaçar hükümetinin başında bulunan Mirza Ağa Han Nuri'ye Sistan'ın Afganistan'ın bir parçası olduğunu, işgalin kendi aralarındaki 4 Mart 1857 Paris Antlaşmasına² uymayacağını bildirdi (Bahmani-Qajar, 1385, s. 180). Mirza Ağa Han Nuri, 8 gün sonra, yani 13 Mayıs'ta verdiği cevapta, Sistan'ın zaten İran'ın bir parçası olduğunu, başka bir otoritenin burada kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirtti. Charles Murray ise, Sistan'ın tarihi ve coğrafi olarak Afganistan'a ait olduğu cevabını verdi (Seistan Arbitration Case (3/12), 1872, s. 3). İran, Sistan'dan vazgeçmek niyetinde olmadığını yazışmalarla gösterdi.

2 Paris Antlaşması, 4 Mart 1857'de her iki ülkenin Paris büyükelçileri (İran Büyükelçisi Ferukh Khan Amin ul-Mulk ve İngiliz Büyükelçisi Lord R. Ch. Covley) tarafından imzalandı. İran ve İngiltere arasında imzalanan bu antlaşmanın V., VI. ve VII. maddelerine göre İran, birliklerini Herat'tan çekecek, Afganistan ve Herat hakkında herhangi bir iddiada bulunmayacak, Herat ve Afganistan'ın bağımsızlığına herhangi bir müdahaleden kaçınacak. XIV. maddesine göre İngiltere ise İran'ın güneyinde bulunan askerlerini çekecek. Ayrıca antlaşmanın VI. maddesine göre Afganistan-İran arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar İngiltere arabuluculuğuyla çözülecekti. (Bkz: Shamim 1378, s. 220, 221; Tan 2022: 61-73; File 1880/1904 [203r] (410/520), s. 3.)

Hatta, Sistan krizini kendi lehine çözmek için, eskiden bu bölgenin hakimlerinden olan Serdar Ali Han Sarbandi'yi 300 suvari ve iki sahra birliği ile Sistan'a gönderdi. Sarbandi kısa bir süre sonra, Ekim 1858'de, Sistan'ın eski hükümdarı olan Tac Muhammed Han tarafından öldürüldü. İran Hükümeti, Sarbandi'in intikamını almak bahanesiyle, Sistan'a tekrar askeri güç göndermeye karar verince sorun daha da büyüdü (Mojtahed-Zadeh, 1993, s. 449, 450).

İran tarafı, Sistan krizinin çözümü için 1857 Paris antlaşması gereği İngiltere'nin müdahale etmesini istedi. Zira söz konusu antlaşmaya göre, İran ile Afganistan arasındaki anlaşmazlıklar İngiltere'nin arabuluculuğunda çözülecekti (Shamim, 1378, s. 220,221). Ancak, İngilizler, İran'ın bu taleplerini dikkate almadılar. Fakat İran'ın ısrarla İngiltere'yi arabulucu yapmak istemesi üzerine, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord John Russell, 5 Kasım 1863'te, İran Hükümeti'ne gönderdiği bir mektupta soruna yaklaşımlarını şu şekilde izah etti: "Sistan eyaleti Afganistan ve İran arasında bir anlaşmazlık kaynağı haline geldiğine göre, İngiliz hükümeti bu anlaşmazlığın çözümünü iki tarafın silah gücüne bırakıyor ve kendisi konuyla ilgili herhangi bir müdahale etmek istemiyor (Seistan Arbitration Case (4/12), 1872, s. 4.; Farhang, 1988, s.225)". İngiliz Dış İşleri Bakanının cevabı, İran lehine sorunun çözülmesine yol açabilecek oldukça stratejik hamleydi. Çünkü Afganistan bu sırada, Dost Muhammed Han'ın oğulları arasında bir iç savaş içindeydi.

İran, 1865 yılında, askeri bir saldırı ile Jahan Abad, Jalal Abad, Nad-e Ali ve Hüseyin Abad bölgeleri başta olmak üzere, Hilmend Nehri deltası dahil Sistan'ın büyük bir bölümünü ele geçirdi (Mojtahed-Zadeh,1993, s. 449, 450; Kocatepe, 2024, s. 317). İran'ın Hilmend deltasına hakim olmasından sonra da taraflar arasında kargaşa ve saldırılar devam etti. Bu bölgede yaşayan halklar zarar gördüler (Tate, 1911, s. 169.) İngiltere'nin Hindistan memurları, İran'ın Sistan'a yönelik bu askeri harekâtını şöyle değerlendirdiler: "Hüseyinabad'ın işgali hesaplanamaz öneme sahip bir taarruzdur. Politik olarak değerlendirilirse İran, Afganistan'ın tarafsızlığını ve bağımsızlığını tehdit ediyor." (Seistan Arbitration Case (5&6/12), 1872, s. 5, 6)"

Sistan, İngiliz hududuna Afganistan'ın kuzeyindeki önemli merkezlerden biri olan Herat'tan çok daha yakın bir eyalet olduğundan dolayı İngilizler için büyük bir önem taşımaktaydı. İngiltere'nin Hindistan Subayları, İran'ın Sistan'da iktidarını kurması halinde, İngiltere'nin Hindistan hakimiyetinin güvenliğine bir tehdit oluşturacağını düşünmekteydiler. Herat'taki İngiliz Komiseri Albay Taylor, Lord Canning'e yazdığı bir mektupta durumu şu şekilde izah etti:

İran'ın Sistan'da nüfuzunu sürdürmesine izin verilirse, İran bölgeyi denetimine alarak Hindistan sınırlarına yaklaşabilir ve Hindistan'da İngiltere'ye karşı olan bazı yalan düşünceleri yayma fırsatı elde edebilir. Öte yandan, Sistan dost bir gücün (Afganistan'ın) egemenliğinde olursa,

gerektiğinde (İran'ın) güneydoğu sınırında istikrarsızlığa yol açarak, bütün kervanlarının yağmalanmasıyla İran ticaretine zararlar verilebilir. (Seistan Arbitration Case (9/12), 1872, s. 5)

Herat Komiseri Albay Taylor gibi, İngiltere'nin Hindistan'da bulunan Koloni Dışişleri Bakanlığı da Londra'ya, Sistan'daki İran hakimiyetinin Hindistan'ı ve kendilerini nasıl etkileyeceğine dair bir mektup gönderdi:

Bildiğiniz gibi, Hindistan Hükümeti, Büyük Britanya'nın Sistan'da ve Güneydoğu İran'da üstün çıkarlarına büyük önem vermektedir. Sistan'ın İran'ın kuzey eyaletleri gibi hiçbir koşulda Rusya'nın kontrolü ve hatta baskın etkisi altına girmesine izin verilmemesi ve bu bölgedeki İngiliz itibarının ve etkisinin sürekli ve aktif olarak sürdürülmesi gerektiği görüşündedir. (Mojtahed-Zadeh, 1993, s. 85,86)

İngiltere'nin Herat'ta bulunan komiseri ve Hindistan'daki yönetimi Sistan üzerinden İran'ın hakimiyetini uygun bulmamaktaydılar. Hatta Rusya'nın bölgede etkin olabileceği endişesi taşımaktaydılar. Bu koşullarda İngiltere'nin Sistan krizini diplomatik yollardan çözmesi bir zorunluluk olarak öne çıktı.

3. Sistan Krizi ve Goldsmid'in Hakemliği (1872)

İngiltere yönetimi, Sistan sorununun çözümü için Afganistan ve İran'a hakemlik teklifinde bulundu. Teklif her iki hükümet tarafından da kabul edildi (Farhang, 1988, s. 226). Böylece, İngiltere Komiseri Frederick Goldsmid başkanlığında 9 Ağustos 1870'de Tahkim Komisyonu kuruldu. Komisyona, Afganistan Komiseri olarak Seyed Nour Muhammed Şah Foşenci ve İran Komiseri olarak Mirza Masum Han Ansari katıldı. Ancak, bu sıralarda Afganistan'da meydana gelen karışıklıklar nedeniyle, Afganistan Emiri, Sistan'da sınır tahkim çalışmalarının başlaması için yaklaşık bir yıllık süre talep etti. Bu nedenle Komisyon başkanı Goldsmid, çalışmalarına Mayıs 1871'de başladı (Mojtahed-Zadeh, 1993, s.461). Krizin çözümüne yönelik tarafların yaptığı hazırlıklardan sonra, 1872 baharında, konunun tarafı ülkelerin komiserleri ve Goldsmid başkanlığındaki İngiliz heyeti Sistan'da bir araya geldiler. Daha sonra, Goldsmid ve komiserler, ihtilaflı topraklarda saha incelemesi yaptılar. Bundan sonra Goldsmid her iki tarafın iddialarını dinledi (Tate, 1911, s. 169). Yaptığı incelemelerden sonra 19 Ağustos 1872'de, hakemlik kararını Afganistan ve İran hükümetlerine sundu. Goldsmid'in önerisine göre, Sistan coğrafi açıdan iki parçaya bölündü: "İç Sistan (Inner Sistan":İran tarafında bulunan bugünkü Zabul) ve "Dış Sistan (Çevre Sistan / Outer Sistan": Afganistan tarafında bulunan bugünkü Nimruz). İç Sistan İran'a, Dış Sistan ise Afganistan'a verildi (Bakınız Ekler: Harita 2). Bu paylaşım aynı zamanda Hilmend Nehri'nin deltasının da bölüşülmesiydi. Böylece nehrin paylaşımı 1872'de resmi bir belge ile başlamış oldu.

Goldsmid, Sistan'ı ikiye ayırırken, Hilmend'in Aşağı Kohak deltasının en doğusundaki ana kolunu iki ülkenin sınırı olarak belirledi (Bakınız

Ekler: Harita 3). Laş, Çahansur (Chakhansur) dahil Hilmend Nehri'nin tüm sağ kıyısı Afganistan'a verildi. İran'a ise, Hamun gölünün doğu kıyısı ile Hilmend Nehri'nin yatağı Kuhak barajına kadar olan ara kısım verildi. Güney tarafından ise Melek Siah barajından Peleng tepeliğine kadar göreceli bir sınır oluşturuldu. Bu bölge 2500 km² bir alandı ve halk tarafından Sistan olarak isimlendirilmekteydi (Strelbitskiy, 1895, s. 149). Goldsmid, Hilmend Nehri suyunun kullanımıyla ilgili olarak ayrıntılı bir karar önermedi. Sadece, Hilmend suyuyla ilgili olan 4. maddede, her iki tarafın da nehir üzerinde suyun kesilmesine neden olacak işlemler yapmasını yasakladı (Strelbitskiy, 1895, s. 149).

Goldsmid, kendi hakemliğinde alınan kararın ayrıntılarını görüşmek üzere 3 Haziran 1873'te Tahran'a gitti ve onun başkanlığında Afganistan ve İran'dan bir komiserin bulunacağı üçlü masa kuruldu. Afganistan tarafı 4. maddenin ayrıntılı olarak açıklanmasını istedi. Kararın 4. maddesi şu şekildeydi: "Taraflar, Hilmend Nehri'nin her iki tarafında yapılan sulama için gerekli olan su miktarına etki edecek herhangi bir çalışma yapmayacak (File 1880/1904 Pt 1 [49v] (103/520), s. 2)" şeklindeydi. İngiliz sorumlu heyeti, Afganistan tarafının talebi üzerine söz konusu maddeyi şu şekilde yorumladı: "4. maddenin atıf yaptığı konu, Afganistan Hükümeti'nin taraflar arasında soruna sebebiyet vermeyecek şekilde mevcut kanalları, eski kanalları veya kullanılmayan kanalları tamir etmesine engel olunmayacaktır. İran tarafında sulama için gerekli su kaynağının azalmaması şartıyla, yeni kanalların kazılmasına da müdahale edilmeyecektir." Afganistan'ın eski kanalları onarmasına ve yenilerini inşa etmesine izin veren bu yorum, daha sonra İngiliz Dışişleri Bakanı tarafından onayladı. Bu yorum, Goldsmid'in hakemlik kararı ana metninin bir parçası olarak kabul edildi (Hafeznia ve diğerleri, 2006, s. 7).

Goldsmid'in hakemliği sonunda açıkladığı karara Afganistan ve İran komiserleri itiraz ettiler. Afganistan komiseri kararın adil olmadığı gerekçesiyle Tahran'ı terk ederek ülkesine döndü (Farhang, 1988, s. 226). Bir yıl sonra (1873'te) İngilizlerin iknasıyla İran Şahı Nasıreddin Şah ve Afganistan Emiri Şir Ali Han Goldsmid'in kararını kabul ettiler. Karar, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Granville tarafından 7 Mart 1873'te onaylanarak yürürlüğe girdi (File 1880/1904 [22v] (49/520), s. 2).

1873 antlaşmasını gerek Afganistan, gerekse İran gönüllü olarak kabul etmediler. Tarafların uzlaşması mevcut koşullarda geçici çözüm olarak öne çıktı. İranlı araştırmacı Bahmani-Qajar Afganistan'ın o dönem başında bulunan Emir Şir Ali Han'ın mevcut sınırı kabul etmesini şu şekilde yorumlamaktadır: Emir Şir Ali Han'ın küçük oğlu Abdullah Can, veliaht prens olarak İngiltere, Rusya ve İran tarafından tanınmıştı. Bunun yanında bir zamanlar Afganistan hükümdarlarının elinde olan, ancak Hindistan'daki İngiliz yönetiminde bulunan Keşmir, Pencap, Sindh ve Belucistan (bugünkü Pakistan'da bulunan topraklar) gibi toprakların tekrar Afganistan'a iade edilmesi planına sahipti. Bu iki husus emir için Sistan konusundan daha öncelikliydi (Bahmani-

Qajar, 1385, s. 197,198). Afgan Emirinin antlaşmaya rıza göstermesi ile ilgili olarak bir başka görüş John Shroder tarafından ortaya atıldı. Shroder'e göre Afganistan Emiri Şir Ali Han, İngilizlerden aldığı bir buçuk milyon rupi rüşvet karşılığında Goldsmid kararını kabul etmişti (Shroder ve Ahmadzai,2016, s. 350).

İran tarafına gelince, İran'da yönetimin başında bulunan Nasıreddin Şah, Rusya'nın İran'ın kuzeydoğu sınırlarına yaklaşmış olmasını bir tehdit olarak görüyordu. Bu nedenle İngiltere'den güvenlik garantisi alarak bu tehdidi ortadan kaldırmaya ve aynı zamanda İngiliz hükümetinin İran'ın doğu sınırlarında ve diğer bölgelerindeki olası tehditlerine karşı tedbir almaya çalışıyordu. Bahmani-Qajar'a göre söz konusu unsurlar, Goldsmid'in tahkim kararının Nasıreddin Şah tarafından kabul edilmesine yol açtı (Bahmani-Qajar, 1385, s. 197,198).

1872-1873 yıllarında Goldsmid'in hakemliğinde Sistan'da iki devlet arasında oluşan sınır ve buna bağlı olarak belirlenen nehrin Sistan bölgesindeki kollarının kullanım alanı 23 yıl sonra, yani 1896'da tekrar sorun çıkmasına sebep oldu.

4. 1905 McMahon'un Hakemliğinde Hilmend Nehri Paylaşımı Sorunu

Helman nehri suyunun kullanımı konusunda 1872-1873 yıllarında Goldsmid başkanlığından belirlenen kararlar 1896 yılına kadar tarafların arasındaki büyük krizlerin çıkmasını engelledi. 1896 yılına kadar göreceli bir barış ortamı oluştu. Afganistan ve İran Sistan'ın paylaşımından memnun olmamalarına rağmen, uzun yıllar aralarındaki barış ortamını korudular. Hilmend Nehri'nin suyunun yükselip alçalmasına bağlı olarak nehrin kollarında ve bataklık bölgede suyun akış yollarında küçük değişiklikler görüldü. Mevsim koşullarına göre Helman Nehri'nin debisi değiştiğinden suyun yükselip alçalması söz konusu olmaktaydı. Buna bağlı olarak bölgedeki araziler kullanılamaz hale gelmekte ve bölgedeki bazı topluluklar yer değiştirmek zorunda kalmaktaydılar. Özellikle Miyan Kangi bölgesinde bu tür hareketler sık sık görülmekteydi (Hanikov 1973, s. 341). Nehrin akışındaki değişim bölge halkı tarafından kabullenilmiş durumdaydı. Ancak, 1896'da Hilmend Nehri aşırı sel nedeniyle Şahgul yakınlarındaki eski kanalını terk edip, Rud-i-Parian olarak adlandırılan yeni bir ana kanalda akmaya başlayınca, su sorunu büyüdü. Çünkü Sistan içinde nehrin ana kolu yatak değiştirmişti (File 1880/1904 Pt 1 [23v] (51/520), s. 4). Sistan'a akan Hilmend Nehri'nin döküldüğü ana kol yatağının değişmesi, nehrin kullanımına yönelik anlaşmazlıkların çıkmasına sebep oldu. Tarihi olarak taraflar arasında var olan Sistan sorunu, su paylaşım sorunuyla birleşti. Daha sonraki yıllarda devletlerarası ilişkilerde Sistan konusu, daha çok Hilmend Nehri suyunun paylaşımı üzerinden büyüdü.

İran ve Afganistan'ın bazı tarihçileri 1890'lı yılların sonunda Hilmend Nehri suyunun paylaşımı üzerinden büyüyen sorunun kaynağını

1872'de Goldsmid'in hakemliği sırasında çizdiği sınıra bağladılar. Afgan tarihçi Ghubar'a göre Goldsmid, Hilmend Nehrini sınır olarak belirleyip, nehir akışı yönünde Sistan'ı ikiye bölmüştür. Afganistan'ın bir iç nehri olan Hilmend Nehri'ni sınıraşan bir nehre dönüştürerek, iki taraf arasında nehrin kullanımıyla ilgili anlaşmazlıklara yol açmıştır. Ghubar, Goldsmid'in Hilmend Nehri ve havzasına İran'ı da dahil etmesini, daha önce Afganlar karşısında askeri mağlubiyet yaşayan (1839-1842) İngilizlerin Afganlılara karşı kötü düşüncelerinin sonucu olduğunu belirtmektedir. Bu sebeplerden dolayı Ghubar, Goldsmid hakemliği sırasında sınırı İran lehine çizdiği kanaatindedir (Ghubar, 1996, s. 1154, 1155, 1156). Afgan Tarihçi Farhang ve Afganistan'ın jeolojisi ve coğrafyası hakkında uzman olan, jeomorfoloji alanında tanınmış uluslararası jeolog- John Shroder de Afgan tarihçi Ghubar gibi düşünmekte ve su sorunun çıkışını Goldsmid'e bağlamaktadırlar (Farhang, 1988, s. 225).

Shroder'e göre, iki ülkenin sınır çizgisinin kuzey-güney doğrultusunda düz bir çizgide devam etmesi mantıklı görünse de, İran'ın bölgedeki Hilmend kuyruk suları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasına olanak sağlamak için Goldsmid sınırı yaklaşık 90 km Afganistan tarafına saptırmıştır. Yani, İngilizler tarafından İran lehine sınırın çizilmesi, sorunlara zemin oluşturulmuştur, yaklaşımına sahiptir (Shroder ve Ahmadzai 2016, s. 36,37). Burada Rawlinson'un bölgedeki halkın eğilimini dikkate alarak Goldsmid'in sınırı çizmiş olduğu şeklindeki yorumu da dikkatten kaçmamalıdır.

1896'da nehir yatağının Afganistan'dan batıya doğru (yani İran tarafına doğru) değişmesiyle, daha önceki nehir akış kolunda bulunan Afgan köyleri suyu alabilmek için nehre uzak diğer köylerin yaptığı gibi, kanallar açarak sudan faydalanmaya çalıştılar. Yeni kanallar açılması, zaman zaman azalan nehrin sularının iyice azalmasına sebep oldu. Bölgede neredeyse her köyün bir kanalı vardı. Bazen suyun yetersizliğinden dolayı bazı köylerin kısmen veya tamamen boşaldığı dahi görülmekteydi. Rusya'nın Sistan konsolosluk doktoru A. Miller, 1901-1902 yılında uzun süredir görülmeyen şiddetli bir kuraklığın görüldüğünü ve nehrin sularında büyük kayıp olduğunu belirtmektedir (Miller, 1903, s. 340, 342). Su yetersizliğini 1903'te krizi çözmek için oluşturulan heyetteki üyelerden G.P. Tate de eserinde belirtmiştir. Tate, 1902'de Hilmend Nehri kuruyacak kadar azaldığını; sınırda bulunan Afganistanlılar ve İranlılar, o yılın Eylül ve Ekim aylarında nehir yatağından aşağı inen kıt suyu ele geçirmek için birbirleriyle mücadele ettiklerini yazdı (Tate, 1909, s. 50). Komşu Afganlılar Hilmend Nehri kıyı bölgelerinden su kullanımı için talepte bulundular. Ancak Pers tarafı bu isteği temelsiz bulup kabul etmedi. Bunun üzerine Afgan tarafı, sınırlı miktarda bulunan Hilmend Nehri'nin az miktardaki suyunu kurdukları barajlara yönlendirdiler. Üç ay boyunca Sistan tamamen kuru kaldı. Sağlık koşullarına çok uygun olmayan 2-3 karış derinliklerden sular çıkarıldı. Otlar kurudu, yiyecek sıkıntısı dolayısıyla

büyükbaş hayvanların $\frac{3}{4}$ ü öldü. Bölge kıtlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldı (Miller, 1903, 343).

A. Miller 1902 Eylül-Ekimi'ndeki yağışlarla sorunun kısmen çözülebileceğine, ancak Afgan tarafının kurduğu barajlar ve yaptığı kanallarla suyu kendi tarafına yönlendirmesinden kaynaklı sorunun hâlâ devam ettiğini yazdı. Miller'in aldığı duyuma göre, 1902 yılı itibarıyla Afgan tarafı Bender Kamal Han'dan hemen hemen Tarak'a kadar hâlâ kanal açmaya çalışmaktaydılar. 1902 yılı itibarıyla bu sorunun çözümü için A. Miller'in tespiti ve önerisi şu şekildeydi: Hilmend Nehri'nin göreceli de olsa bol suyu olmasına rağmen, barajlar yapılması ve kanallar açılması dolayısıyla su seviyesinin düştüğü zamanlarda Sistan susuz kalmaktadır. Sorunun çözümü için, Hilmend Nehri'nin daha önce aktığı Gud-i Zireh kanalına yönlendirilmesini ya da Hamun'un güney kısmına akıtılmasını önermektedir (Miller, 1903, 343). Miller'in düşüncesine göre nehrin akışının düzensizliği ve Afgan tarafının nehirden faydalanmak için açtığı kanallar suyun kullanımını taraflar için sorunlu hale getirmektedir.

1872'de çizilen sınır nehre göre çizildiğinden, yatağın değişmesiyle Afganistanlılar, yine nehir akışına göre sınırın çizilmesini istediler. Bu anlayıştan hareketle yeni Parian Kanalı'nın doğusunda ve eski Nad Ali Kanalı'nın batısında bulunan Mian Kangi topraklarının kendi taraflarında kalması gerektiğini iddia ettiler. İranlılar ise buna karşı çıktılar ve sınırın Nad Ali Nehri'nin eski kolu boyunca kalması gerektiği görüşünü savundular. Afganistanlılar, Mian Kangi topraklarını işgal ettiler. 10 Temmuz 1902'de, Afganistan ve İran'ın Sistan'daki yerel makamları (Ahund-Zadeh ve Yamin-e Nezam) bir araya gelip görüş ayrılıklarını müzakere etmeye karar verdiler. Ancak yerel yöneticilerin müzakerelerinden bir sonuç çıkmayınca, konu başkentlere yani Kabil ve Tahran'a sevk edildi.

Afganistan ve İran arasındaki sınır sorunu tarafların üst düzey müzakerelerle çözülemedi. İran tarafı, 1872 öncesi olduğu gibi, yine İngiltere yönetimine, sorunun çözümü konusuna müdahil olması için müracaatta bulundu. İngiltere Hükümeti, bu teklifi uygun buldu. İngiltere'nin Hindistan Valisi'nin talebiyle Afganistan Emiri de İngiltere'nin arabuluculuğunu kabul etti. Bundan sonra İngiltere'nin Hindistan valisi, 1902 Eylül'ünde Sistan sınırının ve Hilmend Nehri suyunun paylaşımı sorununda hakemlik için Albay Henry McMahon'ı taraflara önerdi (Mojtahed-Zadeh, 1993, s. 497, 512, 513).

İngilizler, Sistan'ı Hindistan'ın anahtarı olarak gördüklerinden, onun konumuna stratejik bir önem verdiler. Bunun için Rusların Sistan'da nüfuzlarını kurmak için çaba göstermelerinden endişe ediyorlardı (McMahon 1906, s. 340; Greaves 1986, s. 90,91). Özellikle Rusya'nın 1884'te Merv'i işgal etmesi ve ardından 1885'te Penjdeh'de Afganistan güçleriyle yaşanan çatışmaları, İngilizleri daha da tedirgin etti. Bu gelişmeler İngilizleri, stratejik demiryolu sistemlerini Ketta'ya

(Quetta'ya) kadar genişletmeye teşvik etti. Sir James Browne Rusya'nın Kandahar'a ilerlemesini engellemek için 1884'te Belucistan tarafından Sistan'a uzanacak şekilde demiryolunu Ketta'nın (Quetta) ötesine taşıma fikrini geliştirdi. Ketta'dan Nuşki'ye (Noshki/ Pakistan) ve ardından Helmand'daki Safar'a kadar uzatılmasını önerdi. Benzer düşünce, dört yıl sonra Sistan'a giden Hindistan İstihbarat Dairesi'nden Albay Mark Bell'in önerileri arasında yer aldı. Bell, Sistan'a bir demiryolu inşa edilmesi ile birlikte Helmand'a kaynaklı büyük bir sulama geliştirme projesi de ortaya attı. İngilizler, Sistan'dan Ketta'ya denizle bağlantılı bir demiryolu hattıyla Rus tehlikesinin önlenebileceği ve bu projenin Rusya'nın ilerleyişine karşı büyük engel olabileceğini düşünüyorlardı (Greaves, 1986, s. 92, 95).

Sistan İngilizler için ne kadar önemliyse, Ruslar için de aynı öneme sahipti. Bunun için Sistan krizine Rusya tarafı da kayıtsız kalmadı. Rusya, İngiltere'nin Hindistan üzerinden İran'a doğru nüfuz etmesinden rahatsız olduğu kadar, kendisi de İran üzerinden Hindistan'a nüfuz etme hedeflerini taşımaktaydı. 2 Ocak 1903'te Rus "Novoe Vremya" gazetesinde çıkan bir makalede, Sistan konusunda Rusya'nın görüşü açık bir şekilde ortaya konulmaktaydı:

Sistan, coğrafi konumu ve doğası gereği "Hindistan'ın Anahtarı" adını Herat'tan daha fazlasıyla hak ediyor. Sistan, Hindistan'a giden yolda dönülmesi imkansız olan tercih. Elimizde olsaydı, Hindistan'a ilerlemek çok daha kolay olurdu. İngilizlerdeyken, tüm hareketlerimiz çok daha zor hale geliyor. G.N. Curzon (Hindistan Genel Valisi), Sistan'ın önemini çok iyi biliyor ve bu nedenle onu mümkün olan en kısa sürede İngiliz etkisi altına almaya çalışıyor". Gazete Sistan'ın Rusya ve İngiltere açısından önemini vurguladıktan sonra, "Sistan'a doğru olacak şekilde Ketta'dan (Quetta'dan) Nuşki'ye (Nuşki / Noshki), giden demiryolunun zaten yapım aşamasında" olduğunu belirterek İngilizlerin İran'a doğru nüfuzlarını artırmakta olduğuna dikkat çekmekteydi. (Mojtahed-Zadeh, 1993, s. 515)

Fakat bu sıralarda Rusya da İran'ın kuzeyinde demiryolu projesini hayata geçirmeye çalışıyor ve Horasan demiryolu üzerinden Sistan'a yaklaşmayı düşünüyordu (Greaves, 1986, s. 93). Rusya hükümeti, nehir yatağı değişmesine rağmen Mian Kangi bölgesinin, İran'a ait olması gerektiğini ileri sürdü. İngiltere tarafı ise Rusya'nın Sistan krizine müdahil olmasını istemiyordu. Bu nedenle, İngiltere'nin Sistan konsolosu Hindistan'daki valilik yönetimine, İran'ın Afganistan'a karşı askeri bir hareket yapmasının Rusya'nın konuya dahil olmasını sağlayacağından, bu hareketin engellenmesini ve anlaşmazlığın çözülmesini önerdi. İngiliz Sistan konsolosu Benn, 17 Temmuz 1902 tarihli telgrafında "... Yalnızca Afganistan, İran ve İngiliz Hükümetlerini ilgilendiren bir konuda Rus Konsolosluğunun entrikalarına karşı bir kez daha güçlü bir itiraz çağrısında bulunuyorum" diye Hindistan valiliğini uyardı (File 1880/1904 [203r] (410/520), s. 3). İngiltere Dış İşleri Bakanlığı, Rusya'nın Sistan konsolosunun Sistan sorununa müdahalesinden rahatsızlığını bildiren bir şikâyeti Rusya Hükümetine iletti. Rusya ise, soruna müdahil olmasını İran'ın bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruma

olarak açıkladı. Hatta Tahran'daki Rus temsilci, 2 Ocak 1903'te İran başbakanına, İran adına hakemlik heyetine katılan İran komiserine bir Rus delegesinin eşlik etmesini ve Rusya'nın Sistan'daki herhangi bir anlaşmaya taraf olmasını dahi teklif etti (Mojtahed-Zadeh, 1993, s. 496-498, 514, 519, 520). İngiltere bu önerinin kabul edilmesi halinde, arabuluculuk görevini yerine getirmeyeceklerini açıkladı. Hilmend Nehri'nin sularının kullanılmasına yönelik Rus Hükümeti'ne müdahale hakkı veren hukuki bir belgenin olmadığını ileri sürdü (File 1880/1904 [203r] (410/520) s. 3).

İngiltere, Rusya'nın kriz sürecine hukuki olarak katılımına itiraz ederken, Rusya ise İran ile beraber, İngiliz hakemlik heyetine eşlik eden silahlı muhafızların sayısına itiraz etti. Bu sırada McMahan'un Sistan sınırına 800 kişilik bir silahlı kuvvet ve topçu getirdiğine dair söylentiler vardı. Rusya'nın itirazı bu askeri birliğe karşıydı. İran Dışişleri Bakanı, Aralık 1902'de Tahran'daki İngiliz yetkiliye yazdığı mektupta bu konudaki rahatsızlığı bildirdi. İtiraza konu olan muhafız birliği sayısının kalabalık olduğunu, McMahan'un heyetinde bulunan İngiliz subay George Passman Tate'nin eserinden de anlaşılmaktaydı. Tate eserinde, hakemlik görevinin yerine getirilmesi için on iki İngiliz subayı ve yaklaşık bin beş yüz kişiden oluşan bir grupla iki buçuk yıl saha çalışması yaptıklarını belirtmektedir. Ayrıca, bu heyetin kalabalıklığından, yaptıkları görevin öneminin anlaşılacağını ifade etmektedir (Tate, 1909, s. 51.).

İngiltere, Rusya'nın endişesini gidermek için, McMahan'ın heyetine eşlik eden koruma ekibinin tek bir piyade ve bir suvari alayından oluştuğunu; Afganistan'ın zorlu bir bölgesinden geçen diplomatik misyonun korunması için bu tedbirin aşırı sayılmayacağını bildirdi. Bu açıklamadan sonra Rusya'nın Londra Büyükelçisi ile de görüşme yapıldı. İngiliz makamları Rus elçisini, Albay McMahan'a eşlik eden askeri kuvvetleri konusunda verdikleri güvencelerle ikna ettiler. Sonuçta Ruslar, Şubat 1903'te, İran komiserlerine bir Rus delegenin refakat etme isteğinden vazgeçtiler. Böylece refakatçi sorunu büyük bir krize dönüşmeden çözüldü (Mojtahed-Zadeh, 1993, s. 516-517, 519). Böylece Hilmend Nehri ile ilgili paylaşımaya yönelik Albay McMahan çalışmaları başladı.

McMahan hakemliğinde Hilmend Nehri su paylaşımı ve Sistan'daki sınır sorununun çözümü için Ocak 1903 - Nisan 1905 arasında çalışmalar yapıldı. Albay McMahan 1905'de, Goldsmid'in 1872 tarihli kararına göre bir sınır belirledi. (Tate, 1909, s. 170) Sınır teklifi İran hükümeti tarafından kabul edildi. Afganistan Emiri itiraz etse de bir yıl sonra, o da bu kararı kabul etti (Hafeznia ve diğerleri, 2006, s. 8). McMahan tarafından verilen hakemlik kararına göre Sistan'ın doğusu Afganistan'a ve batısı da İran'a kalacak şekilde sınır çizgisi şu şekilde belirlendi:

Sınır Malik Siah dağından Bend-i-Kohak'a düz bir çizgide ve oradan Hilmend Nehri'nin yatağı boyunca iki kolunun, Parian ve Nad Ali'nin birleştiği yere kadar gelmektedir. Burada, Nad Ali kolunun yatağı boyunca Sihsar'a ve Sihasar kolu boyunca, Yar Muhammad yakınlarındaki noktaya kadar uzanmaktadır. Sihsar, Herat yakınlarındaki Shela-i-Shamshiri'ye bağlanan nehir batıya yönelir. Sınır çizgisi, doğuda Hassan Harot köyünden ayrılan Shela-i-Shamshiri'ye kadar bu nehir kolunun sol kıyısını takip eder. Daha sonra batıda Ali Mardan köyünü Tilai tepesinin doğusunda Ali Jangi köyünden ayıran düz bir çizgide uzanır. Daha sonra Şaharak tepesi höyüklerinin en batısına ve oradan düz bir çizgide Kurki tepesinin en batıdaki höyüğüne; yine düz bir çizgide Salgumi'ye ve oradan da Hamun gölünün kuzey batısında Siah dağına gelir (Bakınız Ekler: Harita 3) (File 1880/1904 [28v] (61/520), s. 14.).

McMahon'un hazırladığı metin, Hilmend Nehri su sorununa odaklanmış ilk kapsamlı çalışmaydı. Metin, konunun geçmişini anlatan 9 maddelik Giriş bölümünden ve konunun nasıl çözüleceğine yönelik 8 maddeden oluşmaktaydı. Karar kısmının özellikle II. ve III. maddeleri nehir suyunun nasıl paylaşılacağına atıf yapmaktaydı. Kararın II. ve III. maddelerine göre Kamal Han barajından itibaren Afganistan sınırları boyunca kuzeye doğru İran sınırına kadar nehrin suyunun üçte birini İran tarafının hakkı olarak tanımlandı (File 1880/1904 Pt 1 [65v] (135/520), s. 34). McMahon zamanında yapılan ölçümlere göre, İran'ın su hakkı olarak belirlenen su miktarı, nehir akışının normal olduğu yılda saniyede ortalama 82,5 m³ suya karşılık gelmekteydi (Vezaret-i İtlaat ve Kültür, 1352, s. 70). McMahon'un hesaplamalarına göre, ilkbahar ve sonbahar ekinoks tarihleri arasındaki dönemde Kamal Han barajından itibaren Sistan'a ulaşan Hilmend Nehri suyunun üçte biri, mevcut ekimin uygun şekilde sulanması için, fazlasıyla yeterliydi. Hatta her yıl su fazlalığından dolayı bölgede seller ve erozyon olduğuna vurgu yaptı (File 1880/1904 [65v] (135/520), s. 34).

Kararın diğer maddelerine gelince, I. maddeye göre, "Hilmend Nehri'nin her iki yakasında sulama için hesaplanan gerekli su miktarına etki edecek hiçbir sulama çalışması yapılmayacaktı. Bu kaide temelinde her iki tarafta, kendi toprakları içinde mevcut kanalların bakımını yapma, eski veya kullanılmayan kanalları açma ve Hilmend Nehri'nden yeni kanallar yapma hakkına sahip olacaktı." Kararın IV. Maddesine göre, Afganistan, İran'ın su kullanım hakkını azaltacak şekilde, kendi sınırları içinde tesis kurmayacaktı. VII. madde ise İran, Hilmend Nehri'nden elde ettiği suyu, Afganistan'ın onayı olmadan başka bir devlet ile paylaşmayacaktı.

McMahon'un hazırladığı uzlaşma metninin V. Maddesi ise taraflar arasında su paylaşımından kaynaklı sorun çıkarsa, İngiltere'nin Sistan konsolosluğuna bağlı bir subay aracılığıyla çözüm aranacaktı. Bu önerinin gerekçesi, büyük masraflara yol açacak heyetlerin oluşturulmaması olarak açıklandı (File 1880/1904 [65v] (135/520), s.

34). Bu madde, İngiltere'nin bölgedeki gelişmelerden uzak kalmamasını sağladığı gibi, Rusya'nın müdahalesinin de önünü kesmeye yönelik tedbir niteliğinde yorumlanabilir.

McMahon'un hakemliği sonucunda sınır ile ilgili karar Afganistan ve İran tarafından kabul edildi. Ancak, İran yönetimi konuyu görüşen heyetin yetkisi dışında diyerek su paylaşımı kararını kabul etmedi (Farhang, 1988, s. 302; Vezaret-i İtlaat ve Kültür, 1352, s. 12, 70). Hâlbuki sorun nehir yatağının değişmesinden kaynaklanmıştı. Hilmend Nehri yatağı İran sınırı içine doğru eskisine göre daha erken girdiği için, suyun kullanımı ve nehir üzerinden çizilen sınır tartışmaya açılmıştı. Dolayısıyla sorun sadece sınır sorunu değil, bir su paylaşımı sorunuydu. Bu nedenle İngiliz heyeti sınır meselesini ele alırken, aynı zamanda suyun paylaşımı konusunu da ele almak zorunda kalmıştı.

1905'ten itibaren Hilmend Nehri'nin suyunun üçte biri İran'a verilirken, sınır 1872 kararında olduğu gibi, Hilmend Nehri'nin eski yatağı (Nad Ali boyunca uzanan kanal) üzerinde bırakıldı. Bu karar taraflarca kabul edildi. Ancak kararın uygulanması istenilen şekilde sağlanamadı. Çünkü İran Dış İşleri Bakanlığı Sistan'daki İran komiseri Yamin-e Nezam'a şifreli bir telegraf göndererek McMahon'un kararlarının uygulanmasını engellemek için çaba göstermesini istedi (Rohzende, 2005, s. 140). Afganistan tarafının benzer şekilde tavrı görüldü. 1905'te alınan karara rağmen, Hilmend Nehri'nin ana yatağından itibaren 10 tane kanal açtılar (Norik, 2023, s. 52).

1905 yılından sonra geçici de olsa taraflar arasında diplomatik bir uzlaş sağlanmıştır. Ancak her iki tarafın da bölgeyi kendi mülkü olarak görmesi ve nehrin akışındaki düzensizlikler sorunun daha sonraki yıllarda tekrar ortaya çıkmasına sebep oldu. 28 Kasım 1927'de Afganistan Dışişleri Bakanı temsilcisi Gulam Sediğ Han Çarhi ve İran'ın Kabil'deki büyükelçisi Mirza Seyyid Mehdi Ferruh tarafından başka bir dostluk antlaşmasının altıncı maddesi ve ona eklenen protokolü, iki ülke arasında anlaşmazlıklar çıkması halinde, doğrudan diplomatik görüşmelerle sorunun çözümünü öngördü. Taraflar arasında antlaşma sağlanamaması halinde ise üçüncü bir ülkenin hakemliğinde çözüme onay verdiler (Ghubar, 1996, s. 1237,1238,1239). Bu çerçevede 1934-1935 yıllarında Türkiye'nin aracılığıyla sınır sorunu bir çözüme kavuşturuldu. Ancak su kullanımı sorunu için 1939 yılında, 1973 yılında olmak üzere aracı devletlerle çözüm aradılar. En son 1973 antlaşması çerçevesinde bir uzlaş sağlandı ve bugün taraflar sükûnetini korumaktadırlar. Bu makalenin konusu, sorunun ortaya çıkışı (XIX. yüzyıl) ve şekillenmesine yönelik içeriği analiz etme hedefine yönelik olduğundan, 1939 ve 1973 antlaşmalarını ele almadı. Uluslararası bir soruna dönüşmeye başlamasının ilk belirtileri olan 1872 ve 1905 yıllarında önerilen çözüm önerileri ve bu tarihler arasında devletlerin sürece tepkilerini inceledi.

Sonuç

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Asya'da büyük devletlerin (Safevi, Babür devletleri) zayıflamasından sonra yerini alan yeni politik yapılar, çok yönlü olarak sınırlarını korumak veya genişletmek için çaba göstermişlerdir. Yeni ortaya çıkan her devlet (hanedanlık) tarihi veya coğrafi gerekçelerle kendilerine çevre bölgelerde hak iddiasında bulunmuşlardır. Bu çerçevede XVIII. yüzyılın ikinci yarısında merkezi bugün İran olarak bilinen coğrafyada Kaçarlar, Afganistan olarak bilinen bölgede Durraniler hakim olmuştur. Her iki hanedanlığın komşu olarak sınır yaptıkları bölgelerden biri Sistan'dır. Tarafların Sistan üzerinde hak iddiasında bulunmaları aralarında hem sınır belirleme, hem de Hilmend Nehri'nin suyunun paylaşımı sorunlarını doğurmuştur.

Afganistan Sistan bölgesinin verimli hale gelmesinde kendi kaynaklarının etkili olduğu ve burada yerleşik (ve yerleştirdiği) kendine yakın halklar üzerinden bölgedeki meşruluğunu savunmaya çalışmıştır. İran ise, tarihi olarak Sistan'ın kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Tarafların kendi aralarında uzlaşma sağlayamamaları üçüncü tarafın soruna müdahil olmasında önemli bir sebep teşkil etmiştir.

XIX. yüzyılda Asya'nın güney kısmında, özellikle Hindistan'da İngiltere en etkin devlettir. İngiltere Hindistan üzerinden Afganistan ve Türkistan bölgelerine, Basra körfezinden ise İran'a doğru nüfuzunu kuzeye doğru genişletmekteydi. İran'ın güneyinde ve Afganistan'da etkin olan İngiltere, Rusya'yı da dikkate alarak Sistan krizinin büyümemesi için çözüm üretmeye çalışmıştır. İngiltere'nin görevlendirdiği Goldsmid'in 1872 yılında belirlediği ve 1905 yılında McMahon'un Sistan'ın ikiye ayırarak belirlediği sınırı ve bu bölgede delta yapan Hilmend Nehri'nin su kullanım kurallarını her iki tarafta zorunlu kabul ettiklerinden kalıcı çözüme ulaşılamamıştır.

Afganistan ve İran arasında Sistan bölgesinde sınır ve Hilmend Nehri'nde suyun kullanımından kaynaklı sorunun ortaya çıkmasında bir başka önemli etken, 1896'da nehrin yatak değiştirmesi olmuştur. Hilmend Nehri'nin akış rejiminin mevsime göre değişkenliği bölge halkı arasındaki ilişkilerin olumsuz yönde şekillenmesine etki etmiştir. 1896'da nehrin delta yaptığı yerde, batıya doğru (İran'a doğru) kayması, XX. yüzyılın başında Sistan ve Hilmend Nehri sorununu tekrar canlandırmış ve İngiltere'nin tekrar arabulucu olarak inisiyatif almasına sebep olmuştur.

Hilmend Nehri suyunun paylaşımı sorunun bir başka kaynağı Rawlinson'un, iç Sistan olarak belirlenen, nehrin Hamun-e Hilmend gölüne doğru kollara ayrıldığı bölgedeki halkın Farsça konuşması ve bunların İran'a eğilimli olmasına bağlı olarak, Goldsmid'in bu bölgeyi İran tarafına bıraktığı konusundaki görüşüdür. Bu görüşü ortaya atan kişinin İran'da İngiltere adına elçilik yapması ve söz konusu sınır sorunu döneminde Afganistan sorunu ile yakından ilgili olan

“Hindistan Konseyinde” bulunan İngiliz (Britanya) üst düzey bürokrati olması dolayısıyla dikkate alınabilecek bir görüştür. Buradan hareketle sorunun ortaya çıkmasında toprak aidiyeti ve üzerinden yaşayanların politik tercilerinden kaynaklı durumunda etkili olduğu görülmektedir.

Sistan sınır sorunu ve Hilmend Nehri suyu paylaşımı İngiltere’nin kendi nüfuz alanını Rusya’ya karşı korumak için diplomatik mücadele verdiği bir yer olmuştur. Özellikle İran’ın Rusya etkisinde Hindistan’a yakınlaşmasına yardımcı olacak adımlar atmasını engellemek için, Sistan ve bölgedeki su sorununu barışçıl yollarla çözmeye çalışmıştır. 1872 ve 1903 yıllarında önerdiği çözümler kalıcı olmasa da, yeterli sayılabilecek belirli sürede taraflar arasında sıcak çatışmaya sebep olmamıştır. Dolayısıyla İngiltere, her iki tarafı da diplomatik çabalarla dengede tutmayı başarmıştır. XX. yüzyılda Afgan tarafı, İngiliz arabulucuların sınırı İran tarafından kendi taraflarına kaydırmasının hata olduğunu belirtmektedirler. Sınırın doğuya, yani Afganistan tarafına kaydırılması ve Helman nehrinin Nad Ali yatağının sınır çizgisi olarak belirlenmesini, nehrin sınıraşan sular statüsüne dönüşmesine yol açtığını belirtmektedirler. Bu iddianın doğruluğunu tarihi olarak ispatlamak zordur. Bugün Sistan bölgesi ve Helman nehrinin delta yaptığı yer tarafların askeri-politik güçlerine ve bölgedeki etkin küresel güçlerin politikalarına bağlı olarak şekillenecek konumdadır.

Sonuç itibarıyla, Afganistan ve İran arasında XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve XX. yüzyılın başında da devam eden Sistan bölgesindeki Hilmend Nehri paylaşımı sorunu İngiltere’nin kontrolünde zorunlu kabul edilen çözümlerle sonuçlanmıştır. XX. yüzyılda uluslararası su kavramının öne çıkmasıyla, mesele canlı bir şekilde Afganistan ve İran arasında durmaktadır.

Finansal Destek ve Teşekkür / Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

Kaynakça

- Bahmani-Qajar, M.A. (1385). *İran ve Afghanistan Az Yaganagi Ta Tayin-i Merzha-ı Siyasi*, Merkez-i Çap ve İntişarat-ı Vezaret-i Harica.
- Faghihi, M.A. ve Kianifar, R. (2022), "Lessons learnt from basin management in Iran and the world (case study Helmand, Danube and Colorado basins)", *E3S Web of Conferences* 346, Vol 346, 1-14 https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2022/13/e3sconf_cigb2022_04009.pdf (Erişim Tarihi: 13.09.2025)
- Farhang, M. M. S. (1988). *Afghanistan Dar Panj Qarn-i Akhir*, 1. cilt, İntişarat-ı Ariyana, Cilt 1, Peşaver.
- File 1880/1904 Pt 1 'Perso-Afghan Frontier: - Seistan Arbitration.' [22v] (49/520), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/52, in Qatar Digital Library https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100040047749.0x000032 (Erişim Tarihi: 15.10.2024)
- File 1880/1904 Pt 1 'Perso-Afghan Frontier: - Seistan Arbitration.' [23v] (51/520), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/52, in Qatar Digital Library https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100040047749.0x000034 (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- File 1880/1904 Pt 1 'Perso-Afghan Frontier: - Seistan Arbitration.' [28v] (61/520), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/52, in Qatar Digital Library https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100040047749.0x00003e (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2024).
- File 1880/1904 Pt 1 'Perso-Afghan Frontier: - Seistan Arbitration.' [49v] (103/520), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/52, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100040047749.0x000068 (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- File 1880/1904 Pt 1 'Perso-Afghan Frontier: - Seistan Arbitration.' [65v] (135/520), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/52, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100040047749.0x000088 (Erişim Tarihi 18 Kasım 2024).
- File 1880/1904 Pt 1 'Perso-Afghan Frontier: - Seistan Arbitration.' [203r] (410/520).), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/52, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100040047751.0x00000b (Erişim Tarihi: 15.10.2024).
- Ghubar, M. G. M. (1996). *Afghanistan Dar Masir-i Tarikh*, 2. cilt, İntişarat-ı Nahzat.
- Goldsmid, F.J. (1873). "Journey from Bandar Abbas to Mash-Had by Sistan, with Some Account of the Last Named Province", *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, 43, 65-83.
- Greaves, R.L.(1986). "Sīstān in British Indian Frontier Policy", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 49 (1), 90-102.
- Hafeznia, M.R., Mojtahed-Zadeh, P., Ali-Zadeh, J. (2006). "Hydropolitik-i Hirmand ve Tasir-i an bar Revâbit-ı Siyasi-i İran ve Afghanistan", *The Journal of Spatial Plannig and Geomaticis*, 10 (2), 2006, 83-103, <http://hsmmp.modares.ac.ir/article-21-4391-fa.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
- Hanikov, H. (1973). *Ekspeditsiya V Horsan*, İzdatelstvo: Nauka, Mokva.
- Kocatepe, D. (2024). "The Helmand River Water Dispute Between Iran and Afghanistan: Historical Background, Potential Risks and Proposed Solutions", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 29, 308-333.
- Leech, L.R. (1844). "A Description of the Country of Seisthan" *The Journal of the Asiatic Society of Bengal*, Edited by James Prinsep, Part I, January to June, Calcutta: Bishop's College Press No:146, Calcutta, 115-120.

- McMahon, H. (1906). "Recent Survey and Exploration in Seistan: Discussion", *The Geographical Journal*, 28 (4:October). https://archive.org/details/sim_geographical-journal_1906-10_28_4/page/346/mode/1up
- Miller, A. (1903). "Zametki O Sistane", *Sbornik Konsulskih Doneseniy. Ministerstvo Inostrannih Del*, 6 (4), 339-343.
- Mojtahed-Zadeh, P. (1993). *Evolution of Eastern Iranian Boundaries - Role of the Khozeimeh Amirdom of Qaenat and Sistan*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), The School of Oriental and African Studies, University of London.
- "Map of Eastern Persia to illustrate the paper by Major General Sir F. J. Goldsmid", *The Journal of the Royal Geographical Society*, (1873), by Edwd Weller Internet Archive, https://archive.org/details/rbms-maps_Map-of-Eastern-Persia (Erişim Tarihi: 25.12.2024).
- Norik, B.V. (2023). "İrano-Afganskіe Pogranіchnіe Spori: Ot Reza-Şaha Pehlevi do Talibana", *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Востоковедение и африканистика* 9 (3), s. 48-66.
- Rawlinson, H.C. (1872-1873). "Notes on Seistan", *Proceedings of the Royal Geographical Society of London*, 92-95.
- Rohzende, J. (2005). *Guzari Bar Ravabet-i Siyasi-i İran ve Afganistan (Az Avayil-i Qajariye Ta Zuhur-ı Padida-ı Tarliban)*, Neşr-i Subhdam.
- Shamim, A.A. (1378). *İran Der Devre-i Saltanat-ı Qajar*, İntişarat-ı Behzad.
- Seistan Arbitration Case, *British Library: India Office Records and Private Papers*, IOR/L/PS/18/C66, in Qatar Digital Library, [94r], (3/12), 1872. https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100030277668.0x000004 [Erişim Tarihi 15.08.2025]
- Seistan Arbitration Case, *British Library: India Office Records and Private Papers*, IOR/L/PS/18/C66, in Qatar Digital Library, [94v], (4/12), 1872. https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100030277668.0x000005 [Erişim Tarihi 15.08.2025].
- Seistan Arbitration Case, *British Library: India Office Records and Private Papers*, IOR/L/PS/18/C66, in Qatar Digital Library, [95r] (5&6/12), 1872. https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100030277668.0x000006 [Erişim Tarihi 15.10.2024].
- Seistan Arbitration Case, *British Library: India Office Records and Private Papers*, IOR/L/PS/18/C66, in Qatar Digital Library, [95r], (9/12), 1872. https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100030277668.0x000006 [Erişim Tarihi 10.07.2025].
- Shroder, F. ve Ahmadzai, S. J. (2016). *Transboundary Water Resources in Afghanistan: Climate Change and Land-Use Implications*, Elsevier.
- Strelbitskiy, İ.İ. (1985). "Zapiska O Vostoçnom Horasane", *Sbornik Geografiçeskih, Topografiçeskih I Statistiçeskih Materialov Po Azii*, Vıpusk LIX, S. Peterburg 1895. 62, 43-188.
- Tan, H. (2022). "Kırım Harbi ile Herat Meselesinde Osmanlı-İran İlişkileri (1853-1857)", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 7 (2), 61-73.
- Temiz, H. (2025). "Reshaping Borders: A Glimpse to Imperial Interests on Sistan", *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Yıl: 2025, 99-110.
- Tate, G.P. (1909). *The Frontiers of Baluchistan: Travels on the Borders of Persia and Afghanistan*, Witherby Publishing Group, London.
- Tate, G.P. (1911). *The kingdom of Afghanistan: A Historical Sketch*, Times of India Offices, Bombay.
- Vezaret-i İtlaat ve Kültür, (1352). *Savabiq ve Asnad-ı Mevzu-ı Âb Az Rud-ı Helmand, Naşriye-i İdare-i İrtibat-ı Âmma*, Kabul.

Extended Abstract

Introduction

This article examines the issue of sharing the waters of the Hilmand River, which flows into the Sistan region, a matter attempted to be resolved diplomatically between Iran and Afghanistan in the second half of the 19th century. When Iran captured Sistan in 1802, it established control over the delta of the Hilmand River and the lake into which the river flows. However, this attempt strained relations with Afghanistan. The struggle between the two sides for control over Sistan continued throughout the 19th century. In the second half of the 19th century, the issue of sharing the waters of the Hilmand River was added to the struggle for control over the Sistan region. This article examines the developments and outcomes of the mediation process conducted by Britain in 1872 and 1905, which was the first international attempt to resolve the issue. This article examines the claims of Iran and Afghanistan over the waters of the Hilmand River, which flows into Sistan, the reasons why the parties failed to reach a compromise, and the influence of Britain on the process when the water issue first arose.

Research Method and Significance

The Sistan region, through which the Hilmand River flows and forms a delta, has historically been under the sovereignty of various Asian rulers and states. Therefore, it is difficult to identify the problem by approaching the Sistan region or the river's delta as belonging to a particular state. However, to understand the period covered by this article, it will be sufficient to demonstrate the political situation in the region from the 18th century onward.

The research was conducted using archival documents from the Sistan crisis held in the Qatar Digital Archives as sources from the period, the notes of Colonel Henry McMahon and G.P. Tate, who served on the commission to resolve the Sistan issue at the time, and the research of Iranian and Afghan researchers. This aimed to strengthen the objectivity of the research.

Sistan, irrigated by the Hilmand River, was part of Iran during the Safavid period. After the death of Nadir Shah, the ruler of Iran's geography, in 1747, Ahmad Shah Durrani (1747-1773), leader of the Pashtuns in the Afghan region, took control of the Sistan region. When internal unrest broke out among the Barakzai brothers, who ruled Afghanistan after the Durrani, Sardar Ali Khan Sarbandi, a local ruler of Sistan, officially declared his allegiance to Iran in 1853. Sarbandi was appointed "provincial governor" of Sistan by the Iranians (Qajars). He married a cousin of the Qajar ruler Nasir al-Din Shah, cementing his close ties. The balance of power in Sistan shifted in Iran's favor. The growth of Iranian influence in Sistan exacerbated the conflict with Afghanistan. From then on, the Sistan region became a significant source of friction between the two states.

The British administration proposed arbitration to Afghanistan and Iran to resolve the Sistan issue. With the acceptance of the proposal by both governments, an Arbitration Commission was established on August 9, 1870, chaired by British Commissioner Frederick Goldsmid. Seyed Nour Mohammad Shah Foshanji participated in the commission as Commissioner for Afghanistan and Mirza Masum Khan Ansari as Commissioner for Iran. After his investigations, Goldsmid presented his proposal to the governments of Afghanistan and Iran on August 19, 1872. According to Goldsmid's proposal, Sistan was geographically divided into two parts: "Inner Sistan" (present-day Zabul), located on the Iranian side, and "Outer Sistan" (present-day Nimruz), located on the Afghan side. Inner Sistan was given to Iran, and Outer Sistan to Afghanistan. This division also included the division of the Hilmand River delta. Thus, the division of the Hilmand River began with an official document in 1872. Goldsmid divided Sistan into two. He designated

the easternmost main branch of the Hilmend in the Lower Kohak Delta as the border between the two countries. Afghanistan was given the entire right bank of the Hilmend River, including Lash and Chakhansur. Iran was given the eastern shore of Lake Hamun and the Hilmend River basin, extending from the Kuhak Dam. On the south, a relative border was established from the Melek Siah Dam to the Peleng Hill. Goldsmid did not propose any detailed decisions regarding the use of the Hilmend River waters. Only Article 4, concerning the Hilmand River, stipulated that the parties would not undertake any work that would affect the amount of water required for irrigation on either side of the Hilmand River. This article prohibited either side from taking any action that would result in the interruption of water flow on the river.

Neither Afghanistan nor Iran voluntarily accepted the 1873 treaty. The parties' compromise emerged as a temporary solution under the prevailing circumstances. The border between the two states in Sistan, established under Goldsmid's arbitration in 1872-1873, and the resulting area of use of the river's tributaries in the Sistan region, resurfaced 23 years later, in 1896.

The recurrence of a problem between the two states in the Sistan region in 1896 was due to the Hilmend River changing course in its own delta. The Hilmend River would rise and fall in some years depending on seasonal conditions, and there would be minor changes in the water flow paths (tributaries) in the swampy region. Consequently, land in the region became unusable, and some communities were forced to relocate. Such movements were particularly frequent in the Miyan Kangi region. Indeed, in 1896, when the Hilmend River abandoned its old channel near Shahgul due to excessive flooding and began flowing in a new main channel called Rud-i-Parian, the water problem escalated. This was because the main branch of the river within Sistan had changed course. The Sistan issue, which had historically existed between the parties, merged with the water sharing issue. In later years, the Sistan issue in interstate relations grew more and more over the sharing of the Hilmend River's water.

In 1896, with the river channel changing, Afghan villages previously located along its course attempted to tap the water by digging canals, as did villages further away from the river. As before, the opening of new canals occasionally led to a significant reduction in the river's water levels. Almost every village in the region had a canal. At times, some villages were even partially or completely drained due to the lack of water. The drought of 1901-1902 compounded the water shortage. Afghans and Iranians struggled to use the meager amount of water flowing down the riverbed.

The border dispute between Afghanistan and Iran could not be resolved through high-level negotiations between the parties. As before 1872, the Iranian side again appealed to the British administration for assistance in resolving the issue. With the Emir of Afghanistan accepting British mediation, Colonel Henry McMahon was appointed to arbitrate the division of the Sistan border and the waters of the Hilmand River in September 1902.

McMahon conducted studies between January 1903 and April 1905 to resolve the water allocation of the Hilmend River and the border dispute in Sistan. In 1905, Colonel McMahon established a border based on Goldsmid's 1872 decision. The border proposal was accepted by the Iranian government. Although the Emir of Afghanistan objected, he accepted the decision a year later. According to McMahon's arbitration decision, the border line was determined as follows, with the east of Sistan remaining in Afghanistan and the west in Iran:

The new border runs in a straight line from Mount Malik Siah to Bend-i-Kohak, and from there along the bed of the Hilmend River to the confluence of its two branches, the Parian and Nad Ali. From there, it extends along the bed of the

Nad Ali tributary to Sikhsar and along the Sihasar tributary to a point near Yar Muhammad. The Sikhsar flows west along the river, which joins Shela-i-Shamshiri near Harat. The border follows the left bank of this tributary to Shela-i-Shamshiri, which branches off from the village of Hassan Harot in the east. It then extends west in a straight line separating the village of Ali Mardan from the village of Ali Jangi, east of Tilai Hill. From there, it extends to the westernmost of the Shaharak Hill mounds, and from there in a straight line to the mound west of Kurki Hill; again in a straight line to Salgumi; and from there to Mount Siah, northwest of Lake Hamun.

McMahon's study focused not only on the border issue but also on the water issue. McMahon's draft was the first comprehensive study to focus on the Hilmand River water issue. It consisted of a nine-article introduction detailing the issue's history and eight articles addressing how to resolve it. According to Articles II and III of the resolution, Iran was entitled to one-third of the river's water, extending northward along the Afghan border from the Kamal Khan Dam to the Iranian border. Regarding the other articles of the resolution, Article I stipulated that no irrigation projects would be undertaken on either bank of the Hilmand River that would affect the amount of water required for irrigation. Based on this principle, both sides would have the right to maintain existing canals within their territories, open old or disused canals, and construct new canals from the Hilmand River. According to Article IV of the resolution, Afghanistan would not establish facilities within its borders that would diminish Iran's water rights. Article VII stipulated that Iran would not share water obtained from the Hilmand River with any other state without Afghanistan's approval. Article V of McMahon's draft agreement stipulated that, should any issues arise between the parties regarding water sharing, a solution would be sought through an officer from the British consulate in Sistan. This article not only ensured that Britain remained in the region's loopholes but could also be interpreted as a precautionary measure to prevent Russian intervention.

Following McMahon's arbitration, the border decision was accepted by Afghanistan and Iran. Starting in 1905, one-third of the water in the Hilmand River was allocated to Iran, while the border remained along the old bed of the Hilmand River (the channel along Nad Ali), as in the 1872 decision. This decision was accepted by the parties. However, the decision was not implemented as intended. The Iranian Ministry of Foreign Affairs sent an encrypted telegram to Yamin-e-Nazam, the Iranian commissioner in Sistan, urging him to make efforts to prevent the implementation of McMahon's decisions. The Afghan side adopted a similar stance. Despite the decision taken in 1905, they opened 10 canals starting from the main bed of the Hilmand River.

Conclusion

In conclusion, the sources of the Sistan region issue, which caused diplomatic tension between the two states in the second half of the 19th century, have been identified as follows: the demarcation of the border in the Sistan region along one of the canals in the river delta; the parties' desire to use the water to their advantage due to their socio-economic conditions; and the failure to consider Sistan as a whole in diplomatic negotiations.

A diplomatic reconciliation was reached between the parties, albeit temporarily, after 1905. However, both sides' view of the region as their own property and the irregularities in the river's flow would lead to a resurgence of the issue in later years.

The water-sharing dispute between Afghanistan and Iran in the lower reaches of the Hilmand River, which began in the second half of the 19th century and continued into the early 20th century, resulted in temporary solutions deemed necessary under British control at the time. With the rise of the concept of international water in the 20th century, this issue between Iran and Afghanistan continues to remain active.

